

UO'K: 1:316(09)(575.1)

**MUSTAQILLIK DAVRIDA IJTIMOY-FALSAFIY TADQIQOTLAR TAHLILI
(1990-1994 YILLAR)****АНАЛИЗ СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ ПЕРИОДА
НЕЗАВИСИМОСТИ
(1990-1994 ГГ.)****ANALYSIS OF SOCIO-PHILOSOPHICAL STUDIES OF THE PERIOD OF
INDEPENDENCE (1990-1994)****Ortiqov Otabek**

Qo'qon davlat pedagogika instituti dotsenti v.b, f.f.d.(phd)

Annotatsiya

Mustaqillik yillarida O'zbekistonda sho'rolar davrida nohaq unutilgan yoki rad etilgan millatimizning tarixiy-madaniy, ijtimoiy-falsafiy va ma'naviy-axloqiy merosini tadqiq qilish imkoni tug'ildi. Mustaqillik yillarida yangi ijtimoiy falsafa shakllandi. Maqolada mustaqillik dastlabki yillarida o'tkazilgan ilmiy izlanishlar tahlili ko'rib chiqilgan. Faylasuf olimlar kitoblari, asarlar qisqacha mazmuni yoritib berilgan.

Аннотация

В годы независимости в Узбекистане появилась возможность исследования историко-культурного, социально-философского и духовно-этического наследия нашего народа. В статье анализируются научные исследования, проведенные в первые годы независимости. Выделены краткие изложения книг и трудов философов и ученых.

Abstract

During the years of independence in Uzbekistan, the opportunity arose to study the historical, cultural, socio-philosophical and spiritual-ethical heritage of our people. The article analyzes scientific research conducted in the first years of independence. Brief summaries of books and works of philosophers and scientists are highlighted.

Kalit so'zlar: Mustaqillik, ijtimoiy-falsafiy, tarixiy-diniy meros, milliy g'oya, milliy mafkura, nazariy, empirik, yangi ijtimoiy-falsafiy tafakkur, milliy taraqqiyot konsepsiyasi.

Ключевые слова: Независимость, социально-философское, историко-религиозное наследие, национальная идея, национальная идеология, теоретическое, эмпирическое, новое социально-философское мышление, концепция национального развития.

Key words: Independence, socio-philosophical, historical and religious heritage, national idea, national ideology, theoretical, empirical, new social and philosophical thinking, the concept of national development.

KIRISH

Mustaqillik yillarida o'lkamiz xalqlarining diniy-irfoniy qarashlarini, merosini o'rganishda haqiqatan ham renessans, uyg'onish ro'y berdi. Bu borada yozmagan, fikr yuritmagan qalam, ijod ahli yo'q, ular tomonidan chop etilgan asarlar, monografik tadqiqotlar, kitoblarni hatto sanash imkoni yo'q. Shuning uchun biz, mavzu doirasini haddan tashqari kengaytirib yubormaslik uchun faylasuflarning izlanishlariga murojaat etish bilan cheklanishga majburbiz.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Mustaqillikning dastlabki, 1990-1993-yillarda ijtimoiy-falsafiy izlanishlarda "tashqaridan kuzatish", ya'ni SSSR ning tarqalishi qanday ijtimoiy-siyosiy oqibatlarga, yangiliklarga olib kelar ekan degan pozitsiya ko'zga tashlanadi. Masalan, K.Xudoyberganovning 1990-yili nashr etilgan monografiyasida [1] milliy masalalar va SSSR taqdiri keng muhokama qilinayotgan, jamiyatning yangi bir taraqqiyot bosqichiga o'tayotgan davr ruhi ham, ta'siri ham sezilmaydi. Shubhasiz, monografiya Qoraqalpog'istondagi ijtimoiy-falsafiy fikrlar tarixini o'rganish borasida o'tkazilgan yirik tadqiqotdir. Ammo u eskicha markscha-lenincha falsafaga qurilgan. Shunday yondashish boshqa jamoaviy tadqiqotda[2] va monografiyalarda[3] ham ko'zga tashlanadi. Chamasi ijtimoiy-falsafiy fikrlar mamlakatda ro'y berayotgan ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-ruhiy jarayonlarni qamrab olishga va baholashga tayyor emas edi. Shuning uchun ham I.A.Karimov har bir ma'ruzasida, chiqishida, endi

FALSAFA

O'zbekiston mustaqil davlat ekanini, u ichki va tashqi siyosatini o'zi belgilashi, bozor iqtisodiyoti talablariga muvofiq yashashi, rahbar xodimlar, ayniqsa, ziyolilar, ilm-fan ahli milliy g'oyani o'z hayotining, fikrlash tarzining dasturilamali qilib olishini qayta-qayta takrorlagan.

To'g'ri, 90-yillarning boshida o'lkamiz xalqlarining tarixiy va diniy merosini o'rganishga oid asarlar, to'plamlar chop etilgan. Ular qatorida akademik M.M.Xayrullaev muharrirligi ostida "Из истории суфизма: источники и социальная практика" (1991-yil), Imom at-Termiziyning "Shamoili Muhammadiyya" (1991-yil), "Из истории древних культов Средней Азии. Христианство" (1991-yil), Beruniyning "Ruhiyat va ta'lim-tarbiya haqida" (1992-yil), Shoshiyning "Zakotnoma. (Imom A'zam mazhablarida)" (1991-yil), I.Xudoyberdievning "Islom, shaxs va milliy psixologiya" (1993-yil), A.Avloniyning "Turkiy Guliston yohud axloq" (1992-yil), "Muhammad payg'ambar qissasi" (1991-yil), Muhammad Xuzariyning "Nur-ul yaqin" (tarjima qilingan, 1992-yil), Izzat Sultonning "Bahovuddin Naqshband adabiyoti" (1993-yil), Nasafiyning "Hazrat Bahovuddin Naqshbandiy" (1992-yil), Imom Ismoil Al-Buxoriyning "Al-adab al-Mufrad. Adab durdonalari" (1990-yil), Ye.Berezikovning "Святые лики Туркестана" (1992-yil), "Axloq-odobga oid hadis namunalari" (1990-yil), A.Sog'uniyning "Tarixi Muhammadiy" (1991-yil) kabi asarlar chop etildi. Bu davrdagi eng muhim voqea "Qur'oni Karim" ning o'zbek tiliga o'girilib, 1991-yili chop etilishi bo'ldi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu yillardagi ilmiy tadqiqotlarda hali eski mafkuraning izlari sezilib turadi, yangi ijtimoiy-falsafiy tafakkurning shakllanishi uchun milliy g'oyaning konseptual asosi ishlab chiqilishi, bu borada ma'lum bir tajribalar to'planishi, xullas empirik materiallar yig'ilishi zarur edi. Bunday materiallar dissertatsion tadqiqotlarda yig'ila boshladi. Bu o'rinda M.Abdullaevning "Estetik madaniyatning milliy o'ziga xosligi va taraqqiyotining asosiy omillari" (1994-yil), T.U.Abdullaevning "Turmush sohasida milliy va umuminsoniy qadriyatlar dialektikasi" (1992-yil), O'.M.Abilovning "Mustaqil O'zbekiston tarixiy taraqqiyoti hozirgi bosqichining optimistik mohiyati" (1994-yil), B.Alievning "Bozor munosabatlarining qaror topish sharoitida mehnat jamoasi ijtimoiy funksiyalarining o'zgarishi" (1993-yil), S.Atamuradovning "Jamiyatni yangilash jarayonida milliy madaniyat va milliy o'zlikni anglash (ijtimoiy-falsafiy aspekt)" (1992-yil), B.K.Iminovning "O'zbekiston Respublikasi: manfaatlar, siyosat va mafkura manbai" (1994-yil), I.Karimovning "Imon hodisasining bilish, ruhiyat va ijtimoiyotga doir nodir xususiyatlarining falsafiy tahlili" (1993-yil), G'.Najimovning "Xalq an'analari va madaniyat" (1993-yil), R.Nosirovning "Abu Rayxon Beruniy asarlarida haqiqat masalalari", "O'rta Osiyo ilk o'rta asarlar davri (IX-XII asrlar) falsafasida bilish muammosi" (1990 yil), N.M.Nuriddinovning "O'rta Osiyoda XVI-XVII asrlardagi ijtimoiy-falsafiy fikr tarixidan" (1994-yil), T.Oqmurodovning "Islomning jamiyat ma'naviy va axloqiy hayotidagi o'rni va ilmiy dunyoqarash muammolari" (1992-yil), I.R.Ramazonovning "Shahar bilan qishloq aholisining sotsial hayot sharoitlarini yaqinlashtirish muammolari" (1992-yil), I.Saifnazarovning "Hozirgi zamon mehnat jamoalarining ijtimoiy-axloqiy mohiyati" (1992-yil), Sh.B.Samatovning "Hozirgi bosqichda milliy madaniyatlar ravnaqining xususiyatlari" (1991-yil), F.S.Solievning "Xalq madaniy an'analari: shaxs ongida milliylik va baynalmilallik" (1994-yil), B.T.To'ychievning "Jamiyat siyosiy madaniyatini shakllantirishning metodologik tahlili" (1991-yil) va I.Xo'jamuradovning "O'zbek xalq milliy (etnik) o'zligini anglashning shakllanishi muammolari unga islomning ta'siri" (1994-yil), R.T.Shodievning "Tasavvuf ta'limotining O'rta Osiyo xalqlari ma'naviy hayotidagi o'rni (IX-XIII asrlar)" (1993-yil), J.Ya.Yaxshilikovning "Hozirgi davrda O'zbekistonning sotsial-iqtisodiy va ma'naviy taraqqiyotining obyektiv va subyektiv omillari dialektikasi" (1993-yil), A.Q.Qodirovning "Faoliyat, bilish, axloqiy ideal: ijtimoiy-falsafiy tahlil" (1991-yil), U.H.Qoraboevning "An'anaviy xalq madaniyati: tiklash va rivojlantirish tendensiyalari" (1993-yil), N.H.Hakimovning "Shaxsning siyosiy madaniyatini shakllantirish" (1991-yil), E.Hoshimovning "Ekologiyada global, regional va lokallik dialektikasi" (1992-yil) mavzusida yoqlangan doktorlik dissertatsiyalarini keltirish mumkin.

TAHLIL VA NATIJALAR

Yangi ijtimoiy-falsafiy tafakkur Respublikamizning ilmiy, ma'rifiy va ma'naviy-axloqiy hayotida yangi voqelikdir. U yangi ijtimoiy-tarixiy o'zgarishlarni milliy taraqqiyot nuqtai-nazaridan tadqiq etadi, har bir kishini o'z aqli, bilimi, tafakkuriga muvofiq izlanishlarga o'rgatadi. Shu bilan birga u shaxs ekanligini, ijodiy izlanishlarini qo'llab-quvvatlovchi ijtimoiy-tarbiyaviy muhit mahsulidir. Doktorlik dissertatsiyasi kunaro o'zgaradigan ijtimoiy hayot talablari ketidan chopa olmaydi, u uzoq yillar davomida olib borilgan nazariy va empirik izlanishlar mahsuli sifatida shakllanadi. 1990-1994-yillarda himoya qilingan dissertatsiyalar va chop etilgan monografiyalarda eski mafkura va falsafa ta'siri

saqlanib qolishi tabiiy holdir. Shuning uchun mustaqillik davrida Markaziy Osiyoda yashab ijod etgan mutafakkirlarning ijtimoiy-falsafiy, siyosiy va ma'naviy-axloqiy qarashlarini yoritishga qaratilgan tadqiqotlarni falsafiy-tarixiy jihatdan tahlil etish, ma'naviy-axloqiy, gumanistik fikrlarning tarbiyaviy ahamiyatini milliy mafkura, yangicha dunyoqarash nuqtai-nazaridan asoslashga ehtiyoj tug'ildi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Mustaqillik dastlabki yillarida o'tkazilgan tadqiqotlarda ma'naviy-axloqiy va gumanistik merosni o'rganishda nafaqat faylasuflar balki tarixchilar, pedagoglar, sharqshunos va islomshunoslar, madaniyat tarixi va nazariyasi bilan shug'ullanuvchilar faol ishtirok etdilar. Markaziy Osiyo ijtimoiy-axloqiy va gumanistik fikrlar tarixi faylasuflarning diqqat markazida turdi. Ular tarixiy manbalar, qo'lyozmalar, mutafakkirlarning asarlarini o'rganib, bu mintaqada yashovchi xalqlarning boy axloqiy va gumanistik an'anaga ega ekanligini har tomonlama asoslab berdilar. Axloqiy va gumanistik meros bo'yicha ilgari surilgan g'oyalar, mutafakkirlarning bu boradagi fikrlarining mohiyat-mazmuni, muhim xususiyatlari ochib berildi. Barkamol avlodni tarbiyalashdagi ahamiyatini asoslash muhim ahamiyat kasb etmoqda.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Xudoyberganov K. "Развитие общественно-политической и философской мысли в Каракалпакстане (XIX и начала XX веков)". -Нукус, "Каракалпакстан", 1990. (Khudoyberganov K. Development of socio-political and philosophical thought in Karakalpakstan (XIX and early XX centuries). -Nukus, "Karakalpakstan", 1990.)
2. Qarang: Из истории общественно-философской мысли и вольнодумия в Средней Азии. -Т.: "Fan", 1991.-С. 35. (look: From the history of social and philosophical thought and freethinking in Central Asia. -Т.: "Fan", 1991.-P. 35.)
3. Qarang: Nishanov M.N. Обновление духовной жизни наций. —Т.: Fan, 1992; Shirmatova G. Взаимодействие национальных культур и духовное формирование личности. —Т.: Fan, 1991, ва б. (look: Nishanov M.N. Renewal of the spiritual life of nations. — Т.: Fan, 1992; Shirmatova G. Interaction of national cultures and spiritual formation of personality. —Т.: Fan, 1991, and other)